

67 A 90 Numaralı H. 1077 – 1080 (M. 1666 - 1670) Tarihli Kırım Kadiasker Defterine (Şer`iyye Siciline) Göre Yahudilerin Sosyo – Kültürel Hayatı

Mehmet Caner Çavuş*
(ORCID ID: 0000-0003-3968-1635)

Makale Gönderim Tarihi
04.03.2019

Makale Kabul Tarihi
22.03.2019

Özet

Şer`iyye sicili olarak bildiğimiz kadiasker defterleri tarih araştırmalarının en önemli kaynaklarından biridir. 67 A 90 numaralı 1666 – 1670 yıllarını kapsayan Kırım kadiasker defteri incelenmiş ve Kırım bölgesinde yaşayan Yahudilerin yer aldığı davalar ele alınarak bu davalar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Söz konusu davalar Kırım'da yaşayan Yahudi toplumunun sosyal, ekonomik, idarî ve hukukî alanlarda nasıl bir toplumsal yapıya sahip olduklarının anlaşılmasını ve değerlendirmelerde bulunulmasını sağlamıştır. Yahudilerin yaşadıkları yerlerin isimlerinden hangi işlemlerle uğraştıklarına, kendi aralarındaki davalardan Müslümanlarla olan davalarına kadar her türlü detay gözden geçirilmiştir. İslam hukukunun Yahudilerle olan ilişkisi çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Yahudiler, Kölelik, Gayrimenkul, Alacak – Verecek, Borç.

Jewish People's Socio – Cultural Life According to the Number 67 A 90, 1077 – 1080 (1666 – 1670) Crimea Kadiasker Records

Abstract

The Kadiasker Notebooks, also known as Şer`iyye records, are one of the most important sources of history research. Between 1666 and 1670, we examined the Crimean kadiasker book with the number 67 A 90 and made evaluations about the cases by examining the cases of the Jews's routine lives in the Crimean region. These cases led us to understand and evaluate the social structure of the Jewish community living in Crimea in social, economic,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, mcanercavus@gmail.com.

administrative and legal fields. We have reviewed all kinds of details, from the names of the places where the Jews live, from the professions they work to, from their own cases to the cases of Muslims. We tried to put all aspects of the relationship of the İslamic law with the Jews.

Keywords: Crimea, Jewry, Slavery, Real Estate, Assets and Liability, Debt.

Giriş

Tarih araştırmalarının en önemli arşiv kaynaklarından birisi olan şer`iyye sicillerinden 67 A 90 numaralı 1666 – 1670 tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker defterinde (şer`iyye sicilleri) yer alan Yahudi toplumuna ait hükümlerin değerlendirilmesine dayanmaktadır.

1666 – 1670 yıllarında Kırım Hanlığı'nda yaşayan Yahudilere dair birinci elden somut verilere, köy, kasaba, şehir, zirai alan, coğrafi mevki isimlerine ulaşılması ve sosyal, ekonomik, idarî, hukukî olarak toplumsal bir tablonun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. şer`iyye sicilleri içerik bakımından toplumu yansıtan çok önemli kaynaklardır.¹ Toplumun en küçük birimi olan aileye ve etrafında gelişen olaylara ışık tutmakta, insan ilişkilerinden din algısına, ticari hayattan hukukî olaylara kadar bütün yönleriyle toplumu sosyolojik olarak inceleme fırsatı sunmaktadır. Tabii ki toplumu ve olayları yansıtırken devlet erklerinin topluma nasıl yaklaştığını ve davrandığını da ortaya koymaktadır.

Bu kültürel mirası incelerken şer`i hukuka dayalı olan Kırım mahkemelerinde Yahudilerle ilgili davaların nasıl ele alındığına, Müslüman olan halkın ve devlet erklerinin Yahudilere nasıl yaklaştığına, gayrimüslim olmalarından dolayı herhangi bir ayrıcalık ya da istismara uğrayıp uğramadıklarına, maddi, manevi, kültürel olarak toplumdaki statülerine, hangi işlerle uğraştıklarına, nerelerde yaşadıklarına kadar elde edebildiğimiz her türlü bilgi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

¹ Kırım Hanlığı'na ait kadı sicilleri ilk olarak Halil İnalçık'ın teşebbüsleri ile Türkiye'ye getirilmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bkz. Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu", *Belleten*, C. LX, S. 227, 1996, s. 165-191.

Kırım'da Yahudilerin Ortaya Çıkışı

Kırım yarımadası tarih boyunca hem önemli ticaret yollarının hem de doğu – batı yönündeki göç yollarının üzerinde olması hasebiyle stratejik bir konumda bulunmaktadır.² Kırım Hanlığı ise XIV. yüzyılda Altın Orda Devleti'nin taht kavgalarıyla parçalanmasından sonra oluşan siyasi boşluğu doldurmaya aday bir güç olarak ortaya çıkmıştır.³ Kırım Hanlığı'nda millet sistemi inşa edilirken toplumu birbirinden farklı kılan özellikler olarak dini inançlar ön plandadır ve hanlık bu yüzden toplumu Müslim ve Gayrimüslim olarak ikiye ayırmıştır.⁴ Yahudi tüccarlar için İtalya, Polonya, Rusya ve Doğu ülkeleriyle ticaret yapmak, yani Kırım ticaret yolunu kullanmak çok ilgi çekici bir alternatif olmuştur.⁵ Bu nedenle Ruslar ve Türkler dışında ticari amaçlarla Yahudiler de Kırım bölgesine göç etmişlerdir.⁶

Yahudi toplumunun bir kısmı, Büyük İskender'in yaşadıkları yerleri fethetmesinin ardından Kırım'da ortaya çıkmışlardır. Kafkasya üzerinden Kırım'a gelen Yahudiler bugün ki Sivastopol şehrinin yakınlarına yerleşmişlerdir. Önemli tüccarlar ve yetenekli zanaatkarlar olarak ticari hayattaki yerlerini almışlardır.⁷ Kırım bölgesindeki Yahudiler ticari faaliyetlerine devam ederlerken VII. ve VIII. yüzyıllarda bölgeye gelen güçlü bir Türk devleti olan Hazarlar ile karşılaşmışlardır.⁸

² Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi", *Bellekten*, C. 8, S. 30, 1944, s. 191; Mikhail Kizilov, "Slave Trade in the Early Modern Crimea From the Perspective of Christian Müslim and Jewish Sources" *Journal of Modern History*, Vol.11, No.1-2 (2007), s.1.

³ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *DİA*, C:25, (2002), s.450.

⁴ Nuri Kavak, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri'ndeki Karayim İzleri", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, (2011), s.337.

⁵ Kizilov, "Slave Trade in the Early Modern Crimea From the Perspective of Christian Müslim and Jewish Sources", s.1.

⁶ Ahmet Türk, "XVII. Yüzyıl Kırım Hanlığı Kadı Sicillerinde Museviler Üzerine Notlar", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, (2011), s.377.

⁷ Mikhail Kizilov, "Slaves, Money Lenders, and Prisoner Guards:The Jews and the Trade in Slaves and Captives in the Crimean Khanate", *Journal of Jewish Studies*, Vol. LVII, No. 2 (2007), s.2.

⁸ Seyyar Süleymanov, "Günümüz Dünyasında Karailerin Dağılımı", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, (2011), s.139.

Rivayete göre Hazar meliki din adamları arasında yapılan bir münazara sonrasında Museviliği kabul etmiştir.⁹

Daha sonra Yahudi tarihi açısından da çok önemli bir dönüm noktası olan Haçlı Seferleri esnasında Kudüs'te yaşanan Haçlı saldırılarından kaçabilen bazı Yahudiler farklı bölgelere dağılmışlardır. Yahudilerin göç etmek için seçtikleri bölgelerden biri de yine Kırım olmuştur.¹⁰ Kırım bölgesinde yaşayan Yahudiler genel itibarıyla 3 ana gruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilki yukarıda da bahsettiğimiz ticaret ve göç yollarıyla muhtelif zamanlarda Kırım bölgesine gelerek yerleşen İsrail asıllı Yahudilerdir. İkinci grup ise aslen Hazar Türk'ü olan ve Hazarların ahfâdı sayılan Museviliğin Karailik mezhebini benimseyen Türklerdir.¹¹ Karailer, Yahudiliği benimsemelerine rağmen etnik özelliklerini de tarih boyunca devam ettirmişlerdir. Bu yönleriyle Karailer Kırım'daki Türk varlığı ve kültürünün önemli bir parçası olmuştur.¹² VIII. ve X. yüzyıllarda Bizans'tan sürülen Yahudiler Güney Rusya ve Kırım bölgesine Karailik mezhebinin yerleşmesinde etkili olmuşlardır. Zamanla güçlenen bu mezhep X. yüzyılda Kırım bölgesinde altın çağını yaşamıştır.¹³ Sonuç itibarıyla Kırım Karaileri Tevrat'a ve Hz. Musa'ya inanan, Türkçe konuşan bir topluluk olmuştur.¹⁴ Üçüncü grup ise Museviliği benimsemiş bir diğer Türk topluluğu olan Kırımçaklardır. Kırımçaklar, Hunların Hazar kolundan gelmektedir ve ana dilleri Karailer gibi Türkçedir.¹⁵ Kırım'ın en eski ve köklü topluluklarından biri olan Kırımçaklar, başka topluluklardan etkilenmelerine rağmen etnik kültürlerini korumuşlardır.¹⁶

Kırım hanlığına bağlı olan Karailer ve Kırımçaklar Musevi oldukları için diğer gayrimüslim topluluklar gibi reaya olarak görülmektedirler. Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesinin ardından Karailer Ruslara

⁹ Mahmut Nânâ, *Yahudi Tarihi*, İstanbul, 2008, s.563

¹⁰ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İstanbul, 2012, s.44.

¹¹ Mirza Bala, "Kırım", *İ.A.*, C:6, (1977), s.745.

¹² Durmuş Arık, "Türk Yahudiler: Kırım Karailer", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:21 (2005), s.27.

¹³ Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, İstanbul, 2015, s.222-223

¹⁴ Arık, a.g.m., s.32.

¹⁵ Erdoğan Altınkaynak, "Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vo: 2-7 (2009), s.11.

¹⁶ Altınkaynak, a.g.m., s.25.

yakın olmayı tercih ederken Kırımçaklar ise etnik kimliklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır.¹⁷

XVII. Yüzyılda Kırım Hanlığı'ndaki Yahudilerin Durumu

XVII. yüzyılda Kırım şer`iyye sicillerinden tespit edilen bilgilere göre Kırım toplumu dini açıdan üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerdir.¹⁸ Yahudiler yoğun olarak Bahçesaray'daki ufutkale ve Karasu şehirlerinde yaşamaktaydılar.¹⁹ ufutkale'ye bu ismin verilme sebebi Museviliğe inanan Türkler olan Karailerin burada yaşamasıdır.²⁰ Bir başka yoğun yaşadıkları yer ise bir liman kenti olan Kefe'dir. Bu şehirlerde genel olarak ticaret ile uğraşmaktaydılar.²¹

Kırım'da yaşayan Yahudilerin önemli bir kısmını Türkler oluşurmaktadır. Bunlar Türkçe konuşan, Türk kültürünü yaşayan ve ibadetlerini Türkçe yerine getiren Yahudilerdir.²² Kırım ticari hayatının bir parçası olan Yahudiler bu yüzyılda Kırım'ın sosyal ve ekonomik yaşamında önemli yere sahiptirler. Araştırma konusunu teşkil eden Yahudilerle ilgili davaların büyük bir bölümü de ticaret ile alakalı davalardan oluşmaktadır. Yahudilerin ticari hayattaki statüleri neticesinde Kırım hanlarıyla siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmasına olanak sağlamaktadır. Bu ilişkiler zaman zaman Yahudilerin Kırım hanları tarafından mkfatlandırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Hatta Kırım ekonomik hayatındaki etkin faaliyetleri sayesinde bazı dönemlerde darphane eminliğini ellerinde bulundurmaktadırlar.²³ Kırım ekonomisi kötü gittiği zamanlarda Kırım hanlarının borç aldığı

¹⁷ Erdoğan Altınkaynak, "Karay – Kırımçak İlişkileri ve Musevi Dini İki Türk Halkının Ayrışma Sebepleri", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Yıl 1, Sayı 1 (2008), s.2.

¹⁸ Fırat Yaşa, *Bahçesaray (1650-1675)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2017, s. 38, 72.

¹⁹ Fırat Yaşa, "Mahalle ve Konut Tipolojisi Açısından Bahçesaray (1650-1675)", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40, 2018, s. 390, 395. Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600 - 1774)*, İstanbul, 2014, s.105.

²⁰ Muzaffer rekli, "Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi(1441 - 1569)", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Sayı:26, (1989), s.87.

²¹ Bkz. Yücel ztrk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014; Aynı yazar, "Kefe", *DİA*, C:25 (2002), s.182.

²² Türk,a.g.m., s.379.

²³ Yaşa, *Bahçesaray (1650-1675)*, s. 144.

kişiler arasında Yahudiler başta gelmektedir. Şer`iyye sicillerindeki tereke kayıtları ölen kişinin servetini ortaya çıkarmaktadır ve Kırım Yahudilerine ait terekeler sayesinde onların maddi durumları hakkında bilgi edinilebilmektedir.²⁴ Ayrıca Yahudilerin, Kırım Hanlığı'nda esir ticareti ve uluslararası ticarete önemli rol oynadığı görülmektedir. Bazen Kırım Hanlığı'nda devlet görevlisi olarak hizmet etmişler, bazen kale komutanı olmuşlar, bazen de ticari meseleleri çözmek için diğer ülkelere gönderilmişlerdir.²⁵

Kırım'da Yahudiler Müslümanlar ile bir hukukî problem yaşadıklarında şer`i mahkemeye gitmek zorundalarken, gayrimüslim tebaa olarak kendi aralarındaki problemleri çözmek için kendi mahkemelerine veyahut şer`i mahkemeye başvurmakta özgürdüler.²⁶ Ancak büyük çoğunlukla Yahudilerin kendi aralarındaki meselelerde dahi şer`i mahkemeyi seçtikleri görülmektedir. Bu durum gayrimüslimlerin kendi lehlerine çözebilecekleri davalarda kadı mahkemelerini kullandıklarını göstermesi açısından mühimdir. Davaların çoğu alacak verecek davalarından oluşmaktadır. Bu davalar bize onların sosyal hayattaki meşguliyetlerini göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.²⁷

Kırım Kadiasker Defterine Yansıyan Yahudilerle İlgili Davaların Değerlendirmeleri

Alacak – Verecek Davaları

1 numaralı dava Çongar Ağzı adı verilen yerleşim merkezine bağlı olan Abbas Ormanı Köyü'nün sakinlerinden Mehmed oğlu Teleş Dede isimli Yahudi'ye ait bir davadır. "Dede" sıfatlandırması ise Türk kültürüne ait bir sıfatlandırmadır. Böylece Mehmed oğlu Teleş Dede'nin Karay ya da Kırımçak yani Museviliği benimsemiş bir Türk

²⁴ Fehmi Yılmaz, "Terekelere Göre Kırım Karaylarının Servetleri", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, (2011), s.352.

²⁵ Kizilov, "Slave Trade in the Early Modern Crimea From the Perspective of Christian Müslim and Jewish Sources", s.18; Fırat Yaşa, "Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/3, 2014, s. 657-669.

²⁶ Nuri Kavak, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer`iyye Sicillerine Göre), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C:4, Sayı:12, (2015), s.21.

²⁷ Türk, a.g.m., s.386.

olduğu anlaşılmaktadır.²⁸ Muhtemelen Kastamonulu Mustafa Beşe'ye ait olan bir miktar paranın daha önceden belirlenmiş olan kırk dört altının iki altınlığı kısmını alıp geri kalanını Mustafa Beşe'ye teslim ediyor ve bunu kayıt altına almak için mahkemeye başvuruyor. Şahitlerin ise kendi lisanından yani Türklerden olmasını istediğini beyan ediyor. Abdurrahman Efendi, Hacı Efendi ve Hüsrev isimli şahitlerin hem Türk hem Müslüman olduklarını sıfatlandırmalarından anlayabiliyoruz. Şahitlerin de beyanıyla hüküm kaydediliyor. Mehmed oğlu Teleş Dede'nin Yahudi olmasına rağmen Müslüman bir kişi ile hesaplaştığı için şer'i mahkemeye başvurduğunu görülmektedir. İslam Hukukunda gayrimüslim bir kimse Müslüman biri ile olan davasında şer'i mahkemeye başvurmak zorundadır.²⁹

2 numaralı dava ise gayrimüslim ahaliden aynı kişilerin ardı ardına birbirlerini dava ettikleri 6 davadan ilkidir. Esir Tüccarı olan İfda isimli Yahudi, Elya ile İshak isimli Yahudilere sattığı otuz esirin parasını aldığını ve haklaştığını belirterek herhangi bir alacağının kalmadığını beyan etmektedir. Müslüman ahaliden İmam Abdülbaki Efendi'nin şahitliği ile hükmün kaydedildiğini görüyoruz. Ancak İslam hukukuna göre en az iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahit gerekli olduğu için sadece olaya dair bir kayıt gerçekleştirildiğini anlıyoruz. Ayrıca Yahudilerin hem esir tüccarı olduğu hem de esir satın alabildiği anlaşılmaktadır.³⁰

3 numaralı dava önceki davanın devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. İfda isimli Yahudi'nin eksik olan ikinci şahidini bu kayıta tamamlandığını ve Ahmed oğlu Recep Beşe'nin de şahitlik etmesiyle birlikte gerekli olan iki şahit sayısına ulaşıldığını böylece sözleşmenin tarafların borçsuzluğuna dair hükme bağlandığını görmekteyiz.³¹

4 numaralı davada ise önceki iki davada adı geçen üç Yahudi'den alıcı konumundaki Davit oğlu Elya ile Davit oğlu İsak mahkemeye

²⁸ Din değiştiren Yahudiler, Çufutkale'deki gayrimenkullerini satarak Müslüman Mahallelerine taşınmaktaydılar. Bkz. Fırat Yaşa, "Did Kirazuy Have to Divorce Her Non-Muslim Husband?: A Controversial Case of Apostasy and Conversion to Islam in the Bahçesaray Court", *Al-Qalam*, S. 8, 2018, s. 161.

²⁹ Ek-1

³⁰ Ek-2

³¹ Ek-3

gelerek İsak oğlu İfda'dan bin iki yüz kuruşa otuz adet esir satın aldıklarına ve hesaplaştıklarına dair beyanlarını kayıt altına aldılmaktadırlar. Böylece bu kişiler arasında ileriki bir tarihte bu ticaretten dolayı maddi konularda her hangi bir sorun yaşandığında alıcı ve satıcının oluşturduğu bu kayıtların bir belge niteliği oluşturacağını anlamaktayız. Peş peşe gelen bu üç dava ile Yahudilerin kendi aralarındaki meselelerini çözmek için kendi dini cemaatlerine ait mahkemelere gitmek yerine şer'î mahkemeye geldiklerini görmekteyiz. Bu durum şer'î mahkemenin yani Osmanlı hukuk düzeninin gayrimüslim olsun ya da olmasın toplumun her tabakası tarafından güvenilir görüldüğünü ortaya koyduğu şekilde değerlendirilebilir.³²

5 numaralı davada yine İsak oğlu İfda, adları geçen İsak ve Elya'ya sattığı maddi değeri olan mallarının karşılığını alamadığını bu sebeple mallarını geri almak istediğini ancak İsak ve Elya'nın malların bir kısmını geri vermediğini söylemektedir. İfda bu sebeple şer'î mahkemeye başvurmuştur. Söz konusu malların değeri hakkında taraflar arasında fikir ayrılığı yaşandıktan sonra mahkeme bu malların değerini on üç kuruş dört akçe olarak belirlemiştir. Adları geçen İsak ve Elya'ya belirlenen miktarı ödeyeceklerine dair kendi dinleri üzerine and içtirilip hüküm verildiği anlaşılmaktadır. Şer'î mahkemede gayrimüslimlerin kendi dinleri üzerine ettikleri yeminin geçerli olduğunu da görmekteyiz.³³

6 numaralı davada tekrar adı geçen İsak isimli Yahudi, yine adı geçen İfda isimli Yahudi'yi dava ediyor, iki kuruş değerindeki mallarını İfda'ya verdiğini ancak geri istediğinde alamadığını belirtiyor. Zararının karşılanması talebiyle mahkemeye gelip İfda'dan şikâyetçi olduğunu bildiriyor. İfda ise İsak ile aralarında böyle bir alışveriş yaşanmadığını iddia ederek isnat edilen suçu inkâr ediyor. Mahkeme İfda'dan bu alışverişin yaşanıp yaşanmadığına dair bir delil istediğinde İfda bunu kanıtlayacak bir delil olmadığını söyleyince; mahkeme ondan "ben böyle bir alışverişte bulunmadım" anlamında kendi dini üzerine yemin etmesini ve suçsuzluğunu ispat etmesini istiyor. Ancak İfda yemin etmekten kaçınınca mahkeme İfda'nın yemin etmekten kaçınmasını yalan söylediği yönünde değerlendirerek İfda'nın söz konusu ücreti

³² Ek-4

³³ Ek-5

ödemesi yönünde hüküm veriyor. Görüyoruz ki dava edilen kişi kendisine isnat edilen suçtan gayrimüslim bile olsa kendi dini üzerine, yapmadığına dair yemin ederse şer'î mahkeme tarafından suçsuz görülebilmektedir. Eğer yalan söylüyorsa bu artık onunla Allah arasındadır. Diğer taraftan suçsuz olan bir kişinin yemin etmekten kaçınması da anlamsız olacağından mahkemenin İfda'nın suçlu olduğuna hükmetmesinde bir beis görmediğini anlamaktayız.³⁴

7 numaralı davada ise adı geçen İfda, adı geçen İsak'ı üç kuruş değerinde fağfuri fincan için dava ettiği anlaşılmaktadır. İfda kendisine ait olan fağfuri fincanları İsak'ın aldığını ama ücretini ödemediğini iddia etmektedir. İsak ise fağfuri fincanları aldığını fakat değerlerinin üç kuruş değil ancak kırkar akçe edeceğini söylemektedir. Herhangi bir sonuca varılmadan davanın bu şekilde kaydedildiği görülmektedir.³⁵

8 numaralı davada karşımıza bu sefer Andon isimli Yahudi ile Hanife arasındaki para alış verişi hakkındaki bir dava çıkmaktadır. Andon isimli Yahudi'nin ne iş yaptığı net bir şekilde belirtilmemiş olmakla birlikte, Hanife isimli kadından işletmek üzere on kuruş para aldığı ve henüz geri vermediğini beyan ediyor. Bu beyana göre Hanife'nin kendisinden alacağı olduğunu itiraf ederek bu durumu kayıt altına aldırıyor. Yahudilerin bölgede zengin kimseler olduğunu ve ticaretle uğraştıklarını düşünürsek ticaretle kullanmak için Hanife'den para aldığı fakat bunun borç mu yoksa kâra dayalı bir ortaklık mı olduğu belli değildir. Bir Yahudi ile Müslüman bir kadın dahi olsa bu tarz para alışverişi yapabildiği anlaşılmaktadır. Kadınların bu anlamda bir sınırlamaya tabi tutulmadığı görülmektedir.³⁶

9 numaralı davada ise vefat eden bir Müslüman kadının Yahudi bir erkeğe olan borcuyla alakalı bir kayıt söz konusudur. Ali oğlu Mehmed Bey vefat eden annesi Ayişe hanımın, Geyikçiöğlü Elya isimli Yahudi'den para aldığını fakat vefat etmeden borcunu ödeyemediğini itiraf etmektedir. Annesi Ayişe hanımın bu parayı ne amaçla aldığı

³⁴ Ek-6

³⁵ Ek-7

³⁶ Ek-8

bilinmemektedir. Görülüyor ki Yahudiler ile Müslümanlar arasında bu tarz para alışverişi gayet normal bir olaydır.³⁷

10 numaralı bu davada da bir Müslüman ile Yahudi arasındaki para alışverişine şahit olmaktayız. Bu sefer Yahudi olan Şemayil oğlu David'in, El-Hac Süleyman oğlu Döş'ten otuz kuruş borç aldığını beyan etmektedir. David borcunun yarısı olan on beş kuruşunu El-Hac Süleyman oğlu Döş'e ulaştırmak üzere Hasan oğlu Osman'a veriyor ve bu durumu kayıt altına almak için mahkemeye başvuruyor. Bu durumu kayıt altına aldırmasındaki temel amaç yaptığı ödemeyi belgelendirmek ve parayı gönderdiği kişiyi de kayıt altına aldirarak olası bir emanete hiyanet ihtimalini ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek olarak değerlendirilebilir. Diğer davalardan farklı olarak bu sefer bir Yahudi'nin Müslüman birinden borç aldığına ilk defa rastlamaktayız. Bu durum aslında toplumsal hayatta Yahudilerin ekonomik durumunu ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Çünkü incelediğimiz defterde sadece bu davada bir defaya mahsus olmak üzere bir Yahudi'nin Müslümandan borç aldığına tanıklık etmiş bulunuyoruz.³⁸

11 numaralı davada bu sefer iki Yahudi arasında geçen fakat bu sefer emanet edilen mallar üzerine açılmış bir dava görmekteyiz. Avrahim isimli Yahudi, Babaş isimli Yahudi'ye emanet ettiği mallarını geri almak istediğinde tamamının geri verilmediğini iddia etmektedir. Babaş ise emanet edilen malların kendisinin geri verdiği kadar olduğunu ve bu suçlamayı reddettiğini belirtmektedir. Kayıt altına alınmadığı için ispatı mümkün olmayan bir durum olduğundan mahkeme Babaş isimli Yahudi'ye kendi dini üzerine yemin etmeyi teklif etmiştir. Babaş itiraz etmeyip kendi dini üzerine doğruyu söylediğine dair yemin ettikten sonra mahkeme tarafından suçsuz olduğuna hükmedilmiştir. Yine gayrimüslimlerin kendi aralarındaki bir olayda şer'i mahkemeye başvurduğu ve verilen karara saygı duydukları, güvendikleri görülmektedir.³⁹

Gayrimenkul Davaları

³⁷ Ek-9

³⁸ Ek-10

³⁹ Ek-11

12 numaralı bu davada Semi oğlu Konak Moşe isimli Yahudi'nin kendisine ait olan bir araziyi Müslüman ahaldiden Hızır Çelebi oğlu Abdülbaki'ye sattığını gösteren bir kayıt örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Satışı gerçekleştirilen arazinin hem sınırlarını belirtmek hem de içindekilerin ve etrafının anlatımı açısından çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Davada söz konusu arsanın kuzey tarafı yol ve mera, önu genel yol, doğusu Abdurrahman Çelebi, batısı ise Menahim isimli Yahudi ve Mehmed'in mülkleriyle çevrili bir bağ olduğu belirtilmektedir. Ardından Konak Moşe arsasını meyve veren vermeyen ağaçlarını ve bütün haklarıyla Hızır Çelebi oğlu Abdülbaki'ye sattığını ve gayr-ı menkul nasıl teslim edilirse öyle teslim ettiğini beyan etmektedir. Dönemin şartlarında satışı gerçekleşen arazinin bundan daha güzel bir şekilde başka türlü tarif edilmesi neredeyse mümkün gözükmemektedir. Satışta maddi bir ödeme miktarından bahsedilmemiştir. Yahudilerin arsa sahibi olmasında da her hangi bir engel olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰

13 numaralı davada ise Ahmed Ağa kızı Cihanşah ismindeki Müslüman bir kadın, Mortahay isimli Yahudi'nin Ba'lbek Nehri'nin Taş Köprü yakınlarındaki bağını almak istediğini belirtmektedir. Satış işlemleriyle uğraşması için kocası Mevlüd Efendi oğlu Mustafa Efendi'yi ise vekil tayin etmiştir. Bu vekâlete İslam hukuku gereğince Receb oğlu Abdurrahman Çelebi ve Abdullah oğlu Hüsrev isimli kişilerde şahitlik etmektedir. Diğer taraftan ne Türk kültüründe ne de İslam hukukunda bir kadının kendi başına alım satım yapmasında herhangi bir sakınca olmamasına rağmen Cihanşah'ın kocasını vekil tayin etmesi muhtemelen kendi tasarrufu olarak değerlendirilebilir.⁴¹

14 numaralı bu dava ise bir önceki davada sözü edilen Ba'lbek Nehri'nin Taş Köprü yakınlarındaki söz konusu arazinin satışının gerçekleştirildiği davadır. Mortahay isimli Yahudiye ait olan önu Zekeriya Mülkü, doğusu Çabarşulam mülkü, kuzeyi Mustafa Efendi mülkü, batısı mülk olarak tarif edilen bağının yarısını Mevlüd Efendi oğlu Mustafa Efendi'ye, yarısını da müvekkili Cihanşah'a elli kuruşa sattığını mahkeme huzurunda beyan etmektedir. Mustafa Efendi'de bu satışın söylendiği gibi gerçekleştiğini tasdik etmektedir. Ancak bağın

⁴⁰ Ek-12

⁴¹ Ek-13

alıcısı Cihanşah olmasına rağmen neden yarısının Mustafa Efendi'ye satıldığıyla ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu tamamen Mustafa Efendi'nin bir tasarrufu olarak değerlendirilebilir.⁴²

15 numaralı davada iki Yahudi'nin gerçekleştirdiği bir arsa satışı görülmektedir. Bahçesaray'a bağlı Kal'a sakinlerinden Mortahay oğlu Elya isimli Yahudi mahkemeye gelerek kendisine ait olan önü Akyar, kuzeyi kendi mülkü, doğusu Kart Yako mülkü ve batısı Baba mülkü olarak tarif ettiği arsasını Şoy oğlu Baba isimli Yahudi'ye kırk iki kuruşa sattığını beyan etmektedir. Şoy oğlu Baba'da satışın bu şekilde gerçekleştiğini tasdik etmektedir. Mahkeme tarafından olay bu şekilde kayıtlara geçirilmiştir. Yine gayrimüslimlerin şer'i mahkemeyi tercih ettiklerini görüyoruz.⁴³

Köle Davaları

16 numaralı davada Kaytas isimli köle önce İsak isimli Yahudi'nin babasıyla 14 yıllık bir kölelik sözleşmesi yaptığını ancak İsak'ın babasının bir süre sonra öldüğünü beyan etmektedir. Babası ölünce İsak isimli Yahudi'yle tekrar 14 yıllık bir kölelik sözleşmesi yaptığını söyleyen Kaytas, İsak ile yaptığı ikinci 14 yıllık sözleşmenin zamanının dolduğunu ancak İsak'ın bunu kabul etmediğini ve hala kendisinin kölesi olduğuna dair ısrar ettiğini iddia etmektedir. İsak ise Kaytas ile yaptığı sözleşmeyi kabul edip süresinin dolduğunu kabul etmemektedir. Kaytas bu şekilde mahkemeye başvurmuş; mahkeme ise Kaytas'dan iddiasını destekleyecek şahitler istemiş ve Kaytas, şahit olarak Müslüman ahaliden Karagöz oğlu Devin Ali'yi getirmiştir. Ancak İslam hukukuna göre en az iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahit olması gerektiği için Kaytas'ın getirdiği tek şahit yeterli görülmeyip mahkeme tarafından yeni şahitler istenerek davanın ertelendiği anlaşılmaktadır. Davacı ve davalı olarak mahkemeye gelen tarafların ikisi de gayrimüslim olmasına rağmen kendi cemiyetlerine ait bir mahkemeye gitmek yerine şer'i mahkemeye geldikleri ve Osmanlı hukukuna göre yargılanmayı talep ettikleri görülmektedir. Diğer taraftan Kırım'da gayrimüslimlerin köle edinebildiğini görmekle birlikte köle olan birinin

⁴² Ek-14

⁴³ Ek-15

de mahkemeye başvurma hakkı olduğunu anlamaktayız.⁴⁴ Bu Osmanlı hukukunun insana verdiği değeri ortaya koyan önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.⁴⁵

17 numaralı davada David oğlu İsak isimli Yahudi köle tüccarı ile Müslüman ahaliden Abdullah oğlu Ahmed arasında Gülzaman isimli Rus cariyenin satışından kaynaklanan bir anlaşmazlık üzerine açılan dava ile karşı karşıyayız. İsak'ın kusurlu olmadığını garanti ederek Ahmed'e sattığı Gülzaman isimli cariyenin kusurlu olduğunun anlaşılması üzerine açılan bu davada Ahmed mahkemeye gelerek Gülzaman isimli cariyeyi kel olmaması şartıyla aldığını ancak cariyenin kel çıktığını belirtmektedir. Ahmed satışın geçersiz olduğunu iddia etmekte ve parasını geri istemektedir. İsak ise satış esnasında cariyenin ne ayıbı çıkarsa çıksın karışmam diyerek sattığını dolayısıyla Ahmed'in iddiasında haksız olduğunu beyan etmektedir. Mahkeme Ahmed'den iddiasını ispat edecek şahitler istemiş fakat Ahmed şahit bulamamıştır. Bunun üzerine mahkeme İsak'tan satışla ilgili iddialarının gerçek olduğuna dair kendi dini üzerine yemin etmesini istemiş ve İsak yemin ederek suçsuzluğunu ispat etmiştir. Mahkeme bu yemine güvenerek İsak'ın suçsuzluğuna ve satışın geçerliliğine hüküm vermiştir. Yine şer'î mahkemenin gayrimüslim bile olsa İsak'ın kendi dini üzerine ettiği yemini bir Müslümana karşı geçerli saydığını görmekteyiz.⁴⁶

18 numaralı davada ise Ali oğlu Mustafa, kendisine ait olan para ile Avrahim isimli Yahudi'nin bir devke yani genç kız cariyeye aldığını ve bundan haberi olduğunu tasdik etmekte ve şahitlik etmektedir. Mustafa'nın kendi rızasıyla ve kendi parasıyla Avrahim'in devke almasına izin verdiğine dair bir kayıt olduğu anlaşılıyor. Mustafa bu kaydı oluşturarak parasını garanti altına almak istemiştir şeklinde değerlendirilebilir.⁴⁷

⁴⁴ Kırım hanının Kilercibaşı Mehmed Ağa öldüğünde sahip olduğu köleler kadı mahkemesine başvurarak azat edildiklerini iddia etmiş ve kendilerine azatlık hücceti verilmesini istemiştir. Bkz. Fırat Yaşa, "Han'ın Mutfağında Bahçesaray'daki Kölelere: Toplumsal İlişkilerin Odağında Kilercibaşı Mehmed Ağa", *Bilig Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 81, 2017, s. 38-41.

⁴⁵ Ek-16

⁴⁶ Ek-17

⁴⁷ Ek-18

Han Hazretleri Davası

19 numaralı son davada mahkemeye gelen Arslan Ağa ve Defterdar Abdurrahman Ağa: Lehistan ve Moskof taraflarından gelen bazı Yahudilerin Don Kalesi nehrini geçerek Efendi Han Hazretlerinin yanına geldiklerini ancak bunların suçlu kimseler olduklarını söylemektedirler. Han Hazretleri'nin suçlarına karşılık onlardan belli bir miktar ücret aldığını ve bunu sicile kaydettirerek onları serbest bıraktığını beyan etmektedirler. Daha sonra mahkeme tarafından Han Hazretleri'ne bu durum sorulduğunda, Han Hazretleri bu olayın anlatıldığı gibi gerçekleştiğini, ücretin kendisi tarafından alınıp sicile kaydettirildiğini ve onlara bu şekilde muameleden geçtiklerine dair bir belge verilmesini sağladığını söylemiştir. Sonra da bu durumu sicile kaydettirdiğini beyan etmektedir. Anlaşıldığı üzere Kırım mülkü dışından gelerek suçlu olmalarına rağmen Kırım mülkünde serbestçe dolaşmaları ve özgürlüklerinin garanti altına alınması için Han Hazretleri'nin söz konusu Yahudilerden bir miktar para aldığı ve karşılığında onlara bir belge verdiği anlaşılmaktadır. Bu davanın, yaşanan bu olayı kayıt altına almak için bizzat Han Hazretleri tarafından Arslan Ağa ve Defterdar Abdurrahman Ağa'ya açtırıldığı anlaşılmaktadır. Bizzat Han Hazretleri'nin bu Yahudilerle ilgilenmiş olması onların önemli kimseler olduğuna dair şüphelerimizi arttırmakla birlikte söz konusu Yahudilerin kimler olduğuna ve evvelki suçlarının ne olduğuna dair bir bilgi ne yazık ki verilmemiştir. Bu belgenin Yahudilerin başlarına herhangi bir şey geldiğinde ya da birileri onlardan şikâyetçi olduğunda kendilerinin kim olduklarını ve Kırım mülkünde ne yaptıklarını ispat etmelerini sağlamak amacıyla onlara verilmiş olabileceği de değerlendirilmeye açıktır. Başka bir bakış açısıyla değerlendirecek belki de söz konusu Yahudilerin bir şekilde kendilerini bir davanın içinde buldukları ve bu belgeyi göstererek kim olduklarını ispat etmeye çalıştıkları ve davanın bunun üzerine açıldığı da ihtimaller dâhilinde görülebilir. Her ne şekilde olursa olsun bu davada bizzat Han Hazretleri'nin işin içinde olması ve mahkemenin Han Hazretleri'nden teyit almış olması Osmanlı adalet sisteminin güvenilirliğini ve tarafsızlığını en iyi şekilde ortaya koyan bir örnek oluşturmaktadır.⁴⁸

⁴⁸ Ek-19

Sonuç

Kırım Kadı Sicillerinde yaptığımız araştırma ve değerlendirmeler sonucunda Kırım'da siyasi, sosyal, ekonomik ve idarî hayatta Yahudi varlığına dair önemli bilgilere ulaştık. Yahudilerin hem kendi aralarındaki hem de Müslümanlarla olan davalarında hiç çekinmeden şer'î mahkemeye başvurdukları, alınan karara güvendikleri ve saygı duydukları görülmektedir. Özellikle kendi aralarındaki davalarda zorunluluk olmamasına rağmen şer'î mahkemeyi seçmeleri bu güvenin en net göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer bir açıdan bölgede yaşayan Yahudilerin çoğunluğunun Türk asıllı olması ve kültürel olarak Müslüman Türklere kendilerini ayrı görmemeleri toplumsal kırıma yaşanmasına engel oluyor. Yahudilerin özellikle ekonomik hayatta aktif olarak yer aldıkları görülmektedir. Hem ticaretle uğraştığı hem de Müslüman ahalinin parasını alarak onu değerlendirdiğini görüyoruz. Diğer taraftan hem arsa alım satımında olsun hem de birbirlerini şikâyet ettikleri davalarda olsun kendi dinleri üzerine ettikleri yeminin şer'î mahkeme tarafından da geçerli sayıldığını görmekteyiz. Şer'î mahkeme onların doğru ya da yalan yemin ettiklerine bakmaksızın dava eden Müslüman ya da gayrimüslim olsun yeminlerine inanmaktadır. Meslek gruplarından, isimlerine, yaşam standartlarından yaşadıkları sorunlara kadar birçok konuda bilgi edindiğimiz Yahudilerin, Kırım sosyal hayatının önemli bir parçası oldukları çok net bir şekilde görülmektedir.

EKLER

Ek-1

“Çongar ağzından Abbas Bağlağı nam karyeden Teleş Dede bin Mehmed nam Yahudi Avrahim veled-i Aslan nam Yahudi Kastamoni Mustafa Beşe'nin kırk dört altun iki altunluğu alub kalan nukûd Mustafa'ya teslim etti bu hususu şahideyn şehâdet iden adem-i irakdan benim lisanımdan şahid olsun deyu udüliden Abdurrahman Efendi ve Hacı Efendi ve Hüsrev şehâdet ettik deyu kavli kayd şude.”⁴⁹

Ek-2

“Oldur ki İfda Yahudi yine Yahudiyandan Elya ve İshak'a bey' ettiğim otuz nefer esir akçesini bî't-tamam aldım haklaşdım mezbûrân zimmetinde bir akçem dahi kalmamışdır dediğine udûl-i ricâlden Abdülbaki Efendi el-imam şehâdet-i şer'iyye eylediği kayd şude.

Şühûdü'l-hâl: Abdülfettah Efendi bin Mustafa, Abdullah Efendi bin Abdi Efendi El-merhum, Devlet Gazi bin Ma'kul, Ahmed Efendi bin Mısri ve gayruhüm.”⁵⁰

Ek-3

“Oldur ki mezbûr İfda Yahudi mûmâ-ileyhimâ Elya ve İsak'a bey' ettiğim otuz nefer esir akçesini bî't-tamam ahz ve istifâ eyledim deyu ikrarına tüccardan Receb Beşe bin Ahmed nam kimesne şehâdet eyleyüp şehâdeti hayyiz-i kabulde vâkı'a olub sâlifü'z-zikr efendi şehâdetleri ile nisâb-ı şehâdet olmağın mezbûrân Elya ve İsak'ın halâsı ile hükm olunup kayd şude.

Şühûdü'l-hâl: el-mezbûrun.”⁵¹

⁴⁹ KŞS, s.2.

⁵⁰ KŞS, s.14.

⁵¹ KŞS, s.14

Ek-4

“Oldur ki Elya veledi Davit ve İsak veledi Davit nam Yahudiler meclis-i şer`de İfda veledi İsak mahzarında işbu İfda`dan otuz nefer esirini mukaddem bin iki yüz guruşa baha kesüp iştirâ eylemişizdir dediği kayd şude.

Şühûdü`l-hâl: Abdülfettah Efendi bin Mustafa, Devlet Gazi bin Ma`kul.”⁵²

Ek-5

“Oldur ki İfda veledi İsak meclis-i şer`de İsak ve Elya el-mezbûrân üzerine bey` ettiği bir donluk çuka ve dört samur kürk ve iki ağaç saye çuka davası olup bazını alup bazısı zimmetinde kalmışdır deyüp hesab olunup ve kıymetinde dahi ihtilâfından sonra mezbûrâna ba`de`t-tahlîf mezbûrân merkûm İfda`ya on üç guruş dört akçe edasıyla hükm olunup kayd şude.

Şühûdü`l-hâl: Devlet Gazi bin Ma`kul, Abdülfettah Efendi bin Mustafa, Meski Çelebi el-ma`rûf ve gayruhüm mine`l-huzzâr.”⁵³

Ek-6

“Oldur ki İsak el-mezbûr mezbûr İfda mahzarında dava edüp mezbûr İfda`ya yarım ağaçından ve küçük telli kadife iki guruş kıymetinde virdim idi hâlen taleb ederim dedikten gıbbe`s suâl mikdar-ı mezkûr kadifeye mukir olup kıymet-i mezbûreye inkârından sonra müdde`î dahi beyyineden âciz olmak ile yemin teklif olunup mezbûr İfda dahi yeminden nükûl etmek ile edasıyla hükm olundu kayd şude.

Şühûdü`l-hâl: el-mezbûrûn.”⁵⁴

⁵² KŞS, s.15.

⁵³ KŞS, s.15.

⁵⁴ KŞS, s.15

Ek-7

“Oldur ki İfda el-mezbûr İsak el-merkûmdan üç guruş kıymetinde üç fağfuri fincan dava eyleyüp ve mezbûr İsak dahi mezbûrdan üç fağfuri fincan aldığına mukırr olup kıymetine inkâr ile cevab verüp kırkar akçeden ziyade etmezdi deyü hilf billâhi’l-azîm ettikten sonra mezbûr İfda’ya dahi mukaddem alup haklaşmadığına tahlîf olunup kayd şude.

Şühûdü’l-hâl: el-mezbûrun.”⁵⁵

Ek-8

“Oldur ki Andon nam Yahudi mahfel-i kazâda ikrâr edüp işbu hâzır bi’l-meclis olan el-Hâc Hanife’nin zimmetimde vâcibü’l-eda-i on muamele guruş hakkı vardır deyüp gibbe’t-tasdîki’ş-şer’i mâ vaka’a kayd şude.

Şühûdü’l-hâl: Arslan Efendi damad-ı Şeyh Mustafa Efendi, Abdülfettah Efendi bin Mustafa, Muslu Efendi bin Halim Ağa, Ali Efendi damad-ı Devlet, Mustafa bin ... ve gayruhüm mine’l-huzzâr.”⁵⁶

Ek-9

“Oldur ki Mehmed Bey bin Ali nam kimesne mahfel-i kazâda Geyikci oğlu Elya nam Yahudi mahzarında bin yüz akçesi validemiz merhûme Ayişe kadın zimmetinde vardır deyü ikrarı kayd şude.

Şühûdü’l-hâl: Abdülhalim Ağa bin Mustafa, Abdullah Çelebi bin ve gayruhüm mine’l-huzzâr.”⁵⁷

Ek-10

“Oldur ki Döş bin el-Hâc Süleyman nam kimesnenin David veledi Şemayil nam Yahudi zimmetinde olan otuz guruş deyninden on beş guruşu Yahudi el-mezbûrdan ahz olunup Döş el-merkûma irsâl için

⁵⁵ KŞS, s.15.

⁵⁶ KŞS, s.19.

⁵⁷ KŞS, s.21.

Osman bin Hasan yedine teslim olunduğu kayd şude. Fi't-tarihi'l-mezbûr.

Şühûdü'l-hâl: Muslu bin Abdülhalim Ağa, Çörekçi Ali el-Gözlevî, Abdülfettah Efendi en-nâyib.”⁵⁸

Ek-11

“Oldur ki Avrahim Yahudi mahfel-i kazâya Babaş nam Yahudi'yi ihzâr ve mahzarında takrîr-i güftar eylediği bundan akdem belde-i Gözleve'de Babaş el-merkûma iki yorgan ve bir çeki ve bir meşin mahrama ve bir siyar deri ve dört bez ve bir boğasi emanet vaz' etmişidim hâlen eşya-yı merkûmeyi taleb ederim dedikde ğibbe'l-istintâk Babaş el-merkûm dört bez ve bir boğasi ikrar ve mâ adâya inkâr edicek Babaş el-merkûma yemin teklif olunup ol dahi hilf bi't-tevrât eyledikde ba'de'l-hilf Babaş el-merkûmun berâ'et-i zimmetine hükm olunup talebiyle mâ hüve'l-vâki' alâ vukû'ihî ketb olundu.

Şühûdü'l-hâl: Ali Efendi, Şakir Efendi bin Ahmed Efendi, Şahbaz bin Nasuh, Devlet Gazi el-muhzır ve gayruhüm mine'l-hâzırîn.”⁵⁹

Ek-12

“Oldur ki Konak Muşi veledi Semi nam Yahudi mahfel-i kazâda el-Hâc Abdülbaki bin Hızır Çelebi nam mahzarında takrir-i güftar edüp Ba'lbek damağında vâki' şimâlen tarîk ve mer'a olan arz kubleten tarîk-i âmm şarkan Abdurrahman Çelebi ve garben Menhim nam Yahudi ve Mehmed nam kimesneler mülküne muttasıl olan bir kıt'a bağçe cemî'an eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle ve tevâbi'-i levâhikiyle ve alacak ve sâyir tevâbi'iyile mûmâ-ileyh el-Hâc Bakî'ye seksen guruşa bâtten bey' edüp kabz-ı semen ve bi-mâ yelîku bi'l-akâr teslim-i mebî' eyledim ba'de'l-yevm mülk-i müşterâsıdır keyfe mâ yeşâ ve yahtâr tasarruf eder dedikde ğibbe't-tasdîki'ş-şer'i mâ vaka'a kayd şude.

⁵⁸ KŞS, s.68.

⁵⁹ KŞS, s.70.

Şühûdü'l-hâl: Musır Efendi bin Hızır Çelebi, Devlet Gazi bin Ma'kul, Ahmed Yazıcı bin Gazi Mehmed, el-Hâc Osman bin Mehmed, Mehmed bin el-Hâc ..., ve gayruhüm mine'l-huzzâr, Abdurrahman bin Hasan."⁶⁰

Ek-13

"Oldur ki Cihanşah binti Ahmed Ağa tarafından nehr-i Ba'lbek'de Daş Köprü kurbunda vâki' inde'l-ahali malumü'l-hudûd Murthay Yahudi'nin bağını iştirâ ve kabza zevci Mustafa Efendi bin Mevlüd Efendi'yi vekil eylediği Abdurrahman Çelebi bin Receb ve Hüsrev bin Abdullah nam kimesneler şehâdetleri ile sübûtu kayd şude. Fi't-tarihi'l-mezbûr.

Şühûdü'l-hâl: el-mezbûrûn."⁶¹

Ek-14

"Oldur ki Yahudiyandan Mortahay veledi İsak mahfel-i kazâda Mustafa Efendi bin Mevlüd Efendi mahzarında takri-i kelim ve ta'bir ani'l-meram edüp nehr-i Ba'lbek'de Daş Köprü kurbunda vâki' bağı memlûkümü ki hudûdu beyan oluna kubleten Zekeriya mülküne ve şarkan Çabarşulam mülküne ve şimâlen mezbûr Mustafa Efendi mülküne ve garben mülküne muntehiyedir işbu hudûd-i erba'a ile mahdûd bağımı eşcâr-ı müsmire ve cemî'i hukûk-i merâfikıyla nisfını mezbûr Mustafa Efendi'ye ve nisf-ı âharını mezbûr efendinin müvekkilesi Cihanşah Bike'ye elli guruşa bey' ve alâ mâ yelîku bi'l-akâr teslim eyledim ve semen-i merkûmu bi't-tamam ahz ve istîfâ eyledim ve mezbûr efendi dahi kendi nefisinden asâleten ve mezbûre Cihanşah Bike'den vekâleten kabz ve tesellüm eyledi ba'de'l-yevm mülk-i mahdûd-i mezbûr efendinin ve mezbûre müvekkilenin mülk-i müşterâsıdır keyfe mâ yeşâ tasarruf eder dedikde gibbe's suâl mezbûr Mustafa Efendi mukırr-i merkûmu ikrar-ı meşrûhunda min evvellihî ilâ âhîrihî tasdik edecek sıhhat-i bey' ve şirâ' mukarrere olup mâ vaka'a alâ vukû'ihî ketb olundu. Tahrîren fi'l-mezbûr.

⁶⁰ KŞS, s.35.

⁶¹ KŞS, s.38.

Şühûdü'l-hâl: fahru'l-ulemâ Hızır Efendi el-müderriş, Abdurrahman Efendi el-kâdî bi-Karasu, el-Hâc Abdülbaki en-nakkaş, Abdülhalim Ağa bin Mustafa Ağa ve gayruhüm mine'l-huzzâr."⁶²

Ek-15

"Bağçesaray kazâsına tâbî' Kal'a sâkinlerinden Elya veledi Murthay nam Yahudi mahfel-i kazâ-i lazımü't-teşrîfde yine kal'a-i mezbûre sâkinlerinden Baba veledi Şoy nam zimmi mahzarında takrir-i güftar edüp Damgacıda Akyar kurbunda vâki' kubleten Akyar ve şimâle kendi mülküm ve şarkan Kart Yako mülkü ve garben mezbûr Baba mülkü ile mahdûd ve müte'ayyin olan bir kıt'a mülk bağımı cemî'an tevâbî' ve levâhiki ile ve hukûk-i merâfiki ile ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle bâ'isü'l-kitâb mûmâ-ileyh Baba'ya kırk iki guruşa bâten bey' muttasıl semen ve bi-mâ yelîku bi'l-akâr teslim-i mebî' eyledim ba'de'l-yevm bağ-ı mahdûd mûmâ-ileyh Baba'nın mülk-i müşterasıdır keyfe mâ yeşâ' ve yahtâr tasarruf eder dedikte müşârun-ileyh Baba merkûm Elya'yı vech-i meşrûh üzere cârı cemî' ikrarında tasdîk ve akvâlini tahkîk edicek sıhhat-i bey' ve iştirâ mukarrere olup bu vesika bi't-taleb ketb olunup yed-i tâlibe def' olundu ki lede'l-hâce kâşif-i mâ cerâ ve müzekkir-i mâ mana ola. Hurrîre zâlîke fî evâsıt-ı şehr-i Zilhicce sene seb'a ve seb'in ve elf.

Şühûdü'l-hâl: Mehmed bin Ali, fahru'l-müderrişîn Şakir Efendi bin Ahmed Efendi, Sefer bin Hasan, Osman bin Mustafa, Ahmed bin Ömer, Osman bin Ali, Abdurrahman bin Hasan, Mehmed bin Hüseyin, Mustafa bin Sultan Geldi, Osman bin Hasan, Devlet Ali bin Devlet Geldi, Abdullah Efendi bin Abdi Efendi."⁶³

Ek-16

"Oldur ki Yahudiyandan İsak nam Yahudi'nin abd-ı memlûki Kaytas mahfel-i kazâda mezbûr İsak mahzarında üzerine dava idüb haric-i kitabdan on dört sene mukaddem işbu İsak'ın babası beni on dört sene hizmet üzerine kitabete kesüb mezbûr Yahudi'nin babası fevt olup

⁶² KŞS, s.38.

⁶³ KŞS, s.69.

mezbûr İsak ve beratı ve müddet-i mezbûrdan hizmet ile benim mukateb eyleyüb on dört sene beni istihdam eylemiştir suâl olunub ... sübutunu talep ederik dedikde gıbbe's suâl mezbûr İsak teslim-i minval-i meşrûh üzerine kitabete mukırr olub müddet-i mezkûre on dört tamamını inkârından sonra müdde'î mezbûrun davasına muvafık beyyine talep olundukda ricâl-i müsliminden Devin Ali ibn Karagöz li-ecli's-şehâde hâzır olub âli fevt olduğu eda-ı şehâdet-i şer`i eyledikde şehâdet-i hayz-ı kabulde ve vâkıa olub şahid-i ahere tevkîf olundığı kayd şude.

Şuhûdü'l Hal: Fahrül Ayan Abdülhannan Efendi bin Eş-şeyh Mehmed Efendi, Halil Efendi ... , Şahbar Efendi ... , Polat bin Rahmanlı, ... Abdülhalim Ağa, Abdülhalim Ağa bin Mustafa Ağa ve gayruhüm minel hüzzar."⁶⁴

Ek-17

"Oldur ki Ahmed bin Abdullah mahfel-i kazâda İsak veledi David mahzarında üzerine dava edüp işbu hâzır fi'l-meclis Rusiyyü'l-asıl Gülzaman nam câriyeyi mezbûr İsak Yahudi'den yüz otuz guruşa iştirâ etmiş idim ve başının tepesinde tüysüz yeri olup hîn-i akidde kelden değildir karhadan olmuşdur deyü kel olmamak şartı ile iştirâ eylemiş idim hâlen keli zâhir olup emânete vaz' eyledim suâl olunup reddi matlubumdur dedikde gıbbe's suâl mezbûr İsak hîn-i akidde kel olmamak şartı ile bey'ine münkir olup min külli ayb bey' etmişimdir deyü mukabele edicek müdde'î mezbûrun şart-ı mezkûr ile iştirâsını müsbite beyyine talep olundukda beyyineden âciz olup mezbûr Yahudi'ye tahlîf olunup bey' ve şirânın sıhhati ile hükm olunup kayd şude. Tahrîren fî evâhır-ı şehr-i Rebî'ul'âhir li-sene semâne ve seb'in ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Fahru'l-ulemâ Abdülcemil Efendi el-müftî, Hasan el-müteveffâ, el-Hâc İtminan Ağa ve gayruhüm mine'l-huzzâr."⁶⁵

⁶⁴ KŞS, s.4.

⁶⁵ KŞS, s.40.

Ek-18

“Oldur ki Mustafa bin Ali nam kimesne şehâdet edüp mezbûr Mustafa'nın akçesiyle bir devkeyi merkûm Avrahim Yahudi almışdır deyü şehâdeti kayd şude.

Şühûdü'l-hâl: Abdülkerim Efendi bin Arslan Efendi, Devlet Gazi bin Ma'kul ve gayruhüm mine'l-huzzâr.”

Ek-19

“Oldur ki Arslan Ağa ve Defterdar Abdurrahman Ağa mahfel-i kazâda takrir-i güftar idüb Leh'den gelen? iş bu Yahudilerin muazzad karyeme gelüb Ton Kalesi nehriyle moskofdan ve Lehden elinde ... geçüb/çakup/kaçup fesadları olmasına binaen Efendi Han Hazretleri mezbûr Yahudilerin kırk bin ... ve üç yüz florisin ... aldurub miriye zabt etmişlerdir mavâkıa tescili kayd olundı dediklerinde filvaki mezbûre Yahudiler ... olmağın ve saadetlü Han Hazretleri dahi minval-i muharrer üzere meblağı mezkûru ben aldırdım bana vasıl olmuştur deyu yedlerine hüccet verilsün deyû ferman itti (...) mavaki tescili kayd olundı.”⁶⁶

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

67 A 90 numaralı (Onuncu Cilt), 1077-1080 (1666-1670) Tarihli Kadıasker Defteri

Kitap ve Makaleler

Altınkaynak, Erdoğan, “Karay - Kırımçak İlişkileri ve Musevi Dini İki Türk Halkının Ayrışma Sebepleri”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (2008), s.1-21.

Altınkaynak, Erdoğan, “Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7 (2009), s.11-28.

⁶⁶ KŞS, s.4.

Arık, Durmuş, "Türk Yahudiler: Kırım Karaileri", *Dini Araştırmalar Dergisi*,7/21 (2005), s.27-49.

Bala, Mirza, "Kırım", *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, (1977), s. 741-746.

Bıyık, Ömer, *Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600 - 1774)*, İstanbul 2014.

Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İstanbul, 2012.

İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu", *Bellekten*, C. LX, S. 227, 1996, s. 165-191.

İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı", *DİA*, C:25, (2002), s.447-458.

İnalçık, Halil, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi", *Bellekten*, C. 8, S. 30, 1944, 185-229.

Kavak, Nuri, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri'ndeki Karayim İzleri", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu bildirileri (5-8 Nisan 2010)*, Bilecik, 2011, s.337-351.

Kavak, Nuri, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C:4, Sayı:12, (2015), s.19-28.

Kizilov, Mikhail, "Slave Trade in the Early Modern Crimea From the Perspective of Christian Muslim and Jewish Sources", *Journal of Modern History*,11/1-2 (2007), s.1-31.

Kizilov, Mikhail, "Slaves, Money Lenders, and Prisoner Guards: The Jews and the Trade in Slaves and Captives in the Crimean Khanate", *Journal of Jewish Studies*,57/2 (2007), s. 1-22.

Kuzgun, Şaban, *Hazar ve Karay Türkleri*, İstanbul, 2015.

Nânâ, Mahmut, *Yahudi Tarihi*, İstanbul, 2008.

Öztürk, Yücel, "Keefe", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 25, Ankara, 2002, s. 182-183.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Keefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.

Süleymanov, Seyyar, "Günümüz Dünyasında Karailerin Dağılımı", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, (2011), s.139.

Türk, Ahmet, " XVII. Yüzyıl Kırım Hanlığı Kadı Sicillerinde Museviler Üzerine Notlar", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu bildirileri (5-8 Nisan 2010)*, Bilecik, 2011, s. 377-394.

Ürekli, Muzaffer, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi(1441 - 1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1989, s. 87.

Yaşa, Fırat, "Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/3, 2014, s. 657-669.

Yaşa, Fırat, *Bahçesaray (1650-1675)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2017.

Yaa, Fırat, "Efendi-Köle İlişkisi Baēlamında Őeyhülislam Fetvaları", Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret-Esaret-Yaŗam, ed. Zübeyde Gneŗ Yaēcı, Fırat Yaa, Dilek İnan, Tezkire Yay. İstanbul 2017, s. 209-226.

Yaa, Fırat, "Did Kirazuy Have to Divorce Her Non-Muslim Husband?: A Controversial Case of Apostasy and Conversion to Islam in the Bahēesaray Court", *Al-Qalam*, S. 8, 2018, s. 159-167.

Yaa, Fırat, "Mahalle ve Konut Tipolojisi Aēısından Bahēesaray (1650-1675)", *Selēuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40, 2018, s. 389-402.

Yılmaz, Fehmi, "Terekelere Göre Kırım Karaylarının Servetleri", *Uluslararası Karay ēalıŗmaları Sempozyumu bildirileri (5-8 Nisan 2010)*, Bilecik, 2011, s. 351-376.